

Ангерчик Є. Д.,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка

ЕКСПРЕСИВНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ О.ГОНЧАРА “СОБОР”)

У статті розглядаються основні лексико-граматичні трансформації в українсько-англійському перекладі експресивно забарвленої лексики.

Ключові слова: експресивно забарвлена лексика, просторічні та розмовні слова, вульгаризми.

В статье рассматриваются основные лексическо-грамматические трансформации в украинско-английском переводе экспрессивно окрашенной лексики.

Ключевые слова: экспрессивно окрашенная лексика, просторечия, разговорные слова, вульгаризмы.

The article deals with the main lexical and grammatical transformations in Ukrainian-English translation of expressive words.

Key words: expressive words, colloquialisms, spoken words, vulgarisms.

Мова – це знаряддя мислення ...

Мова – це ті магичні хвили, за допомогою яких художник-письменник, поет із свого передавача, що знаходиться на його плечах, передає приймачу-читачеві свої пластичні бачення, свої ідеї... [11].

Питанням культури мови в наш час надається великої ваги. Висока культура мови – це вміння правильно, точно і виразно передавати засобами мови свої думки [10].

Добрими помічниками у боротьбі за високу культуру є словники, в яких подано наголос, окремі граматичні форми, розкрито семантичний об'єм слова, за допомогою системи ремарок показано належність їх до певних стилістичних шарів лексики (книжної, поетичної, ділової, до лексики розмовної мови, тощо), емоційно-експресивне навантаження (наприклад, розмовне, просторічне, вульгарне в межах розмовної мови) і використання цих шарів у різних ситуаціях (іронічне, жартівливе, зневажливе, фамільярне) [14].

Відомо, що розмовні слова є характерними для неформального стилю розмовної як української, так і англійської мов. Особливо цікавим є використання мовних слів у художній літературі як засіб досягнення реалістичності. У такому разі автор змальовує своїх персонажів такими, якими вони є насправді. За допомогою вживання розмовних слів він вказує на їх спосіб життя, інтереси, акцентує на походженні, рівні культури та поведінки, соціальному статусі тощо [7]. Таку тенденцію можемо помітити у проаналізованому творі Олеся Гончара “Собор”.

Дослідження вживання та перекладу експресивно забарвленої лексики розмовної мови у художньому творі викликає додаткові труднощі, оскільки вимагає комбінування та врахування особливостей двох протилежних мов – української та англійської.

У сучасному світі зростає роль перекладача художньої літератури, оскільки він є сполучною ланкою у міжкультурній комунікації. Перекладач повинен не лише передати текст, не порушивши загальноприйнятих норм мови, а й максимально точно відобразити культурні особливості мови оригіналу.

Мета статті – визначити експресивно забарвлену лексику та дослідити способи її перекладу англійською мовою у романі “Собор” О. Гончара.

Наше **завдання** полягає у тому, щоб:

- проаналізувати експресивно забарвлену лексику у романі “Собор”;
- порівняти переклад роману з оригіналом, звертаючи увагу на особливості перекладу саме експресивно забарвленої лексики;
- з'ясувати шляхи досягнення та збереження еквівалентності та адекватності перекладного тексту.

Як відомо, до розмовно-побутового стилю належить яскраво забарвлена лексика, тобто слова, які самі по собі підсилюють логічний та емоційний зміст висловленого, виступають засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата [8].

Під експресивністю розуміємо підсилення виразності інформації, створеної шляхом особливого відбору і комбінування мовних засобів. Експресивність складається із чотирьох компонентів: підсилення, зображальність, емоційність та образність. Під підсиленістю мається на увазі збільшення ступеня інтенсивної дії. Під зображальністю розуміємо характеризуючу і деталізуючу функції експресії. Джерелом зображальності дієслів може бути наявність у їхній семантичній структурі сем, що вказують на те, як проходить дія, чи сем, що деталізують дію. Емоційність відображає різноманітні почуття, що переживає людина [16].

Як семантично-стилістична категорія, експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, оцінністю, стилістичним значенням, проте не отожднюється з названими поняттями. Емоційне в мові завжди є експресивним, але не кожне експресивне явище належить до емоційних (емоційна лексика – слова, що мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності). В основі експресивності мовних одиниць лежать соціо-, психолінгвістичні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів [13, с. 170-171]. Експресивно забарвлена лексика властива одиницям усіх рівнів мовної структури, вона сприяє деавтоматизації виловлювання, привертає увагу до відтінків думки, емоційних оцінок сказаного. Фонетичні, лексичні, словотворчі і граматичні одиниці мають неоднакову потенцію забезпечення експресивності. До експресивно забарвленої лексики можна віднести розмовні та просторічні слова, вульгаризми [15, с. 210-215].

Розмовні та просторічні слова вживаються здебільшого з метою надання зневажливої, іронічної, грубуватої, фамільярної оцінки предметам та явищам.

Вульгаризми – у стилістиці художнього мовлення – не прийняте національною літературною мовою, неприпустиме, побутове або іншомовне слово чи вираз. Часто вживається письменниками задля надання творові особливого побутового колориту чи характеристики низького культурного рівня зображених у ньому персонажів [6, с. 579].

Поза сумнівом, переклад вимагає врахування певних мовних норм, а саме: "конкретизовані вимоги і приписи" [2, с. 28]. Якість перекладу, на думку Л. Бархударова, залежить від рівня його "відповідності нормі перекладу", а також від "характеру мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми" [1, с. 228].

Адекватний переклад вимагає використання заміни та відповідностей. Якщо ж неможливо передати всі аспекти оригіналу, то можна використати рівноцінні заміни. Завдяки таким діям ефект перекладеного тексту буде рівноцінним з оригіналом. Адже, відомо, що "один і той самий ефект можна досягнути різними стилістичними засобами, а один і той же стилістичний засіб може виконувати різні функції" [5, с. 24].

Варто зазначити, що будь який адекватний переклад має бути еквівалентним, тобто переклад повинен передавати зміст.

Перш ніж говорити про переклад твору "Собор" Олесь Гончара, слід зауважити, що Олесь Гончар – визначний український письменник, політичний та громадський діяч, епічні та публіцистичні твори якого ввійшли до скарбниці національної культури, що упродовж кількох десятиріч "був духовним лідером української нації і його творча енергія заряджала енергією високого патріотизму, енергією індивідуального самоздійснення мільйонів українців" [9]. Безсумнівно, цю "енергію" ми також відчуваємо у мовному світі автора, оскільки Олесь Гончар відобразив у своїх творах новий етап розвитку української літературної мови, збагатив лексику і фразеологію новими відтінками, розкрив і реалізував її глибинні можливості [12]. Письменник дуже часто використовує експресивно забарвлену лексику.

У романі "Собор" ми зустрічаємо розмовну мову, зокрема експресивно забарвлену лексику. Це обумовлено тим, що події роману відбуваються у селі, де зображується повсякденне життя героїв. А де є повсякденність, там є і розмовність, що надає мові героїв невимушеності, жвавості, барв усного спілкування і може створювати труднощі її відтворення у перекладі.

Так, наприклад, певні труднощі можуть виникати при перекладі розмовних авторських неологізмів із експресивно-емоційним забарвленням:

– *Ану, киш мені звідси, гайдуряки, варакути! Як ви мені вбрунькались! Після зміни й відпочити не дають* [20].

– *Beat it, you bums! I'm sick of your strumming. A man can't even get a decent night's sleep after work* [21].

В цьому прикладі ми бачимо, що О. Гончар вжив розмовні авторські неологізми: "гайдуряки", "варакути", "вбрунькатися". Оскільки в жодному тлумачному словнику української мови немає пояснення слів "гайдуряки" та "варакути", перекладач при перекладі спирається на свої знання культури та розуміння змісту твору. За контекстом "гайдуряки" та "варакути" означають "ледарі, нікчеми", тому перекладач знаходить відповідник "bum", що є розмовним в англійській мові і також означає "ледар, лобур, нікчема, волоцюга, гультьяй" [19]. Тим самим він відтворив головне – експресивність та розмовність речення, хоча при цьому не збереглися авторські неологізми, але їх і неможливо було повністю зберегти.

Що ж стосується наступного речення *Як ви мені вбрунькались!*, що є теж авторським, то воно за контекстом означає *Як ви мені набридли*. Для його перекладу перекладач вжив англійський традиційний фразеологічний вираз "to be sick of sth" – "бути розсердженим, втомленим, пересиченим чимось" [19], який передає розмовність оригіналу, але, знов-таки, не відтворює ідіостиль автора.

Експресивно забарвлена лексика пов'язана з конкретною оцінною семантикою, яку вносять у закінчення слова суфікси пестливості, зрублості, зневаги, фамільярності, що може викликати труднощі при перекладі, адже для англійської мови вживання таких суфіксів є нетиповим:

Може, вона теж поетка? – каже навздогад Вірунька. – бо як біжить до ларка за хлібом, то мов намахана, людей жахається... [20].

"Perhaps she's a poet too?" – Virunka says, musing. "Because when she runs to the village store for bread, she shies away from people, as if she were threatened..." [21].

У даному прикладі письменником було вжито розмовну словоформу з емоційно-експресивним забарвленням "поетка", яка була утворена від слова чоловічого роду за допомогою суфікса *-ка*. В морфології англійської мови для створення розмовного забарвлення та позначення є не характерним вживання суфіксів. Тому перекладач використовує таку граматичну одиницю як неозначений артикль. Звісно, тут можна сперечатися щодо розмовності речення, адже неозначений артикль вживається, по-перше, при першому згадуванні в даній ситуації, по-друге, при згадуванні професії, що має повністю нейтральне забарвлення. Але дослідивши семантику слова, ми можемо зазначити, що за словником LONGMAN EXAMS DICTIONARY артикль "a" означає також "якийсь", що в певному контексті та за певними умовами може нести знижену конотацію [18].

У наступному реченні письменник вжив розмовне слово "намахана" з експресивно-оцінним (зневажливим) забарвленням, що означає "недоумкувата, несповна розуму". Перекладач використовує пояснювальний переклад, внаслідок чого може втратитися експресивність у перекладному варіанті, оскільки фразеологічні вирази "shy away" та "be threatened" є багатозначними і означають "відступати, зупинятися, вагатися, боятися, уникати, ухилятися" та "перебувати в загрозовому становищі, бути під загрозою" та мають повністю нейтральну конотацію [17].

У наступному прикладі ми спостерігаємо вживання автором оригіналу суфіксів пестливості, що є елементом створення експресивно-оцінної забарвленості:

Ану, що це тут у пазусі за кавунцята? [20].

“Come now, what are these *small melons* doing here in your bosom?”[21].

Перекладач, для того щоб передати пестливість та смисл речення в англійському варіанті, використовує перекладацьку трансформацію додавання, додавши до іменника “*melons*” – “*кавуни*” якісний прикметник “*small*” – “*маленький*” [17]. Подібне відтворення українських слів із суфіксами пестливості є найчастотнішим в українсько-англійському перекладі. Таким чином створюється пестливість, але можлива втрата експресивності. Проте такий аспект можна компенсувати, оскільки при перекладі враховується не лише слова, а речення загалом. Так, наприклад, перекладач вживши розмовний вираз “*come now*”, що означає “*нуймо, давай, ану*”, передав певне розмовне забарвлення.

У статті ми зосередилися на передачі авторських експресивних слів (у нашому варіанті О. Гончара) в українсько-англійському перекладі, які ми назвали ідіостилем автора. Оскільки авторські експресиви, до яких належать вульгаризми, пестливі слова тощо, невід’ємно пов’язані з особливостями морфології і стилістики мови автора, у нашому випадку української мови, які часто не мають прямих відповідників в англійській мові, то у перекладача, звісно, виникають труднощі при передачі таких слів. За нашими дослідженнями, які показані у наведених прикладах, семантика ідіостилістичних емоційно забарвлених слів О. Гончара повністю не збереглася в перекладі, оскільки подібні слова є невід’ємною часткою саме української культури, реаліями саме українського побуту, які є абсолютно чужими для англійської культури. І для того щоб відчувати такі авторські експресиви, потрібно було вирости і жити в культурі автора мови оригіналу. Потім в англійській мові просто може не бути таких слів, оскільки там існує свій словниковий склад і свої стилістичні традиції. Але незважаючи на такий факт, на рівні цілісного тексту (речення) перекладачеві за допомогою використання англійських лексичних і граматичних одиниць вдалося передати основну ідею розмовності, яка була задумана автором твору “Собор”.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частичной теории перевода). – Москва : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. Брандес М., Проворотов В. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) : Учеб. пособие. – 3-е изд., стереотип. – Москва: НВИ-ТЕЗАРУС, 2001. – 224 с.
3. Казакова Т. Теория перевода (лингвистические аспекты). – Санкт-Петербург : Союз, 2000. – 296 с.
4. Караванський С. Словник синонімів української мови. – К. : Вид-во “Орія” при УКСП “Кобза”, 1993. – 472 с.
5. Левицкая Т., Фитерман А. Теория и практика перевода с английского языка на русский. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1963. – 125 с.
6. Літературознавчий словник-довідник // Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Юрій Ковалів. – Т. 1. – К. : Академія, 2007. – 579 с..
7. Мацько Л. І. Стилістика української мови. – К., 1990.
8. Мова і час: розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К., 1977. – 237 с.
9. Мушкетик Юрій За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури (Доповідь на відкритті X з’їзду письменників України) // Літ. Україна. – 1991.
10. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : Пробний підруч. для гімназій гуманітар. профілю. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
11. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К., 1976. – 288 с.
12. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара / АН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Відп. ред. Русанівський В. М. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.
13. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Татаренко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл”. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 170-171.
14. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К.: Рад. школа, 1962. – С. 199.
15. Ющук І. П. Практичний довідник з української мови. – К. : Рідна мова, 1998. – 223 с.
16. Jespersen O. Expressive Language // Style in Language. – Cambridge, 1960. – P. 109-144.
17. Abby Ligvo X3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.lingvo.ru
18. Longman Exams Dictionaries [Електронний ресурс] – Режим доступу: – www.longman.com/dictionaries
19. Oxford Dictionaries Online [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www.oxforddictionaries.com>
20. Список ілюстративного матеріалу:
21. Гончар О. Собор [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www.ukrcenter.com>
22. Oles’ Honchar The Cathedral // translated by Yuri Tkach and Leonid Rudnytzky. – Toronto, 1989. – 308 p.